

**Η ΥΠΑΡΞΙΑΚΗ ΟΔΥΝΗ ΩΣ ΒΑΣΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΟΥ ΡΕΑΛΙΣΜΟΥ
ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ-ΠΟΘΟΥ***

Δημήτρης Τσιάμαλος

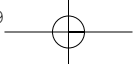
Αν η παγκοσμιοποίηση σημαίνει την ομογενοποίηση των ανθρώπων στον τρόπο ζωής, σκέψης και έκφρασης, τότε δεν υπάρχει τίποτα πιο παγκοσμιοποιημένο από το συναίσθημα της ανθρώπινης μοναξιάς, του φόβου και της απόγνωσης.

Μέσα σ' ένα κόσμο που κυριαρχεί ο τεχνικός πολιτισμός, ο άνθρωπος ζώντας στο απόλυτο υπαρξιακό σκοτάδι ψάχνει ψηλαφώντας γύρω του τον συνάνθρωπο. Άλλοτε τον βρίσκει κι άλλοτε όχι. Κι όλοι ψάχνουν το ίδιο μυστικό, τον ίδιο λυτρωτικό λόγο χωρίς συνεργασία, χωρίς συνεννόηση μεταξύ τους. Κι αυτό τον λυτρωτικό λόγο τον συμπυκνώνει –άλλες φορές περισσότερο κι άλλες λιγότερο– η τέχνη και δη η λογοτεχνία, η μεταφυσική λογοτεχνία της υπερβατικής αλήθειας, της ομορφιάς και της υπαρξιακής οδύνης. Αυτή που «ανοίγει δρόμους» και «οικοδομεί την Άβυσσο». Αυτή που φωτίζει τα σκοτάδια της ύπαρξης κι αποτυπώνει την πνοή του Αόρατου. Κι όλα αυτά όχι με τη λογική και τη νόηση –ο κόσμος είναι παράδοξος κι άπιαστος στη νόηση– αλλά με το φωτισμό της ύπαρξης, την ενόραση και τον διανοητικό οραματισμό. Οι σχέσεις μιας τέτοιας λογοτεχνίας με τη φιλοσοφία του υπαρξισμού και του μυστικισμού είναι εμφανείς και οριοθετημένες. Είναι ο χώρος όπου ενοποιούνται ο φιλόσοφος κι ο ποιητής, ο μύστης κι ο οραματιστής του κόσμου.

Η ποίηση βέβαια εκ φύσεως ρέπει προς τον ιδεαλισμό και η μεταφυσική «εμπειρία» είναι γνώρισμα κατεξοχήν του ποιητικού λόγου και της ποιητικής περιπέτειας. Από την εποχή του Ορφέα έως τις μέρες μας οι ποιητές με το λόγο τους χρησιμοδοτούν. Πασχίζουν να δώσουν μορφή στο αδύνατο. Να φωτίσουν το μυστήριο του κόσμου, το μυστήριο της ύπαρξής μας, μέσα από τον έρωτα και το θάνατο, την απουσία και τη μοναξιά, τη θλίψη και την άφατη χαρά του πόνου.

Η ελληνική γραμματολογία καταγράφει περιπτώσεις ποιητών που, στην

* Εισήγηση στο Πανελλήνιο Συνέδριο Λογοτεχνίας, που διοργάνωσε ο Σύνδεσμος Φιλολόγων Ν. Καρδίτσας από 24-26 Οκτωβρίου 2003 με θέμα: «Λογοτέχνες και Λογοτεχνία στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης».

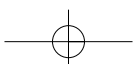
προσπάθειά τους να ανιχνεύσουν το θαύμα, οδήγησαν την υπαρξιακή τους αγωνία στην άβυσσο και το μηδενισμό. Η περίπτωση Καρυωτάκη φανερώνει εναργέστατα τη δραματική αδυναμία του ανθρώπου να δώσει νόημα και λόγο στο ά-λογο και παράλογο Σύμπαν. Να δώσει νόημα στην ύπαρξή του. Να φτάσει στον «επέκεινα της ουσίας» κόσμο και να γευτεί τους καρπούς της υπερβατικής αλήθειας. Έντρομος ο αμύητος άνθρωπος συντρίβεται κάτω από το βάρος της μιας του αλήθειας, της συνειδητοποίησης δηλαδή ότι είναι εγκλωβισμένος στον αδιέξοδο, ά-πορο κύκλο της ύπαρξής του.

Ο «νηπιτικός» Σεφέρης, γνήσιος κοινωνός της ιλαροτραγικής μας παράδοσης και της καθ' ημάς μαρτυρίας, βρίσκεται στο μέσον δύο κόσμων. Του ενός που αδυνατεί να ξεπεράσει την υπαρξιακή οδύνη και τον τρόπο του κενού κάνοντας τραγούδι τη ρήση του Δημόκριτου «τίποτα πιο πραγματικό από το τίποτα» και του άλλου που πατώντας πάνω στα ίδια στοιχεία δίνει το όραμα και την ελπίδα για τον «υπερβατικό κόσμο του Αιώνιου». Ο Σεφέρης στο μέσον της ελληνικής αυτογνωσίας «Έντελώς φυσικός, Τραγικός ως Έλληνα γνωρίζει... ότι η τραγωδία του ανθρώπινου κύκλου δεν ξεπερνιέται»¹ γι' αυτό και στο έργο του η αισιοδοξία και η απαισιοδοξία συνείρονται στο «συναμφότερον του Τρόπου μας».

Ο έτερος κόσμος της ουσιοκρατίας, που γεννά τη μεταφυσική ελπίδα και το όραμα, εκπροσωπείται επάξια στη νεοελληνική λογοτεχνία από έναν από τους μεγαλύτερους ποιητές που γέννησε αυτός ο τόπος, τον ονειροφόρο, μύστη και φιλόσοφο Οδυσσέα Ελύτη. Πιστεύω πως ποτέ άλλοτε στη νεοελληνική λογοτεχνική πραγματικότητα ποιητής δεν κατόρθωσε να δώσει ένα νέο και ολοκληρωμένο όραμα ζωής κι ελπίδας, όπως ο Ελύτης. Στο όραμά του εγκαταβιούν, ανανεωμένοι, οι Ίωνες φιλόσοφοι, ο Πλάτωνας, ο Πυθαγόρας μέσα σ' ένα τοπίο ελληνικό, όπου η ύλη πνευματώνεται και γι' αυτό γίνεται διάφανη και το φως οδηγεί τη συνείδηση των πραγμάτων στην καρδιά του μυστηρίου και του κοσμικού θαύματος. Κι αυτή η γνώση κι αυτή η μύηση είναι «καρπός οδύνης», υπαρξιακής οδύνης για τον ποιητή. Ολόκληρο το έργο του Ελύτη είναι μια πολυφωνία ζωής καθαρμένης στα μυστικά νερά του Άγνωστου. Μια θρηνωδία ζωής απ' την ανάποδη.

Κι αν στην ποίηση το μεταφυσικό στοιχείο είναι μέρος της δομικής λειτουργίας της, το ίδιο δεν συμβαίνει και με την πεζογραφία. Εδώ τα πράγματα ακολουθούν σχεδόν μια αντίθετη φορά αποτυπώνοντας τις ποικίλες μορφές της πραγματικότητας. Διάσπαρτα και μόνο στοιχεία υπερβατικής λογικής και μεταφυσικής ανησυχίας συναντά κανείς στο corpus της αφηγηματικής λογοτεχνίας. Εξαιρεση θεωρώ πως αποτελεί η περίπτωση του Νίκου Καζαντζάκη και της Μαρίας Λαμπαδαρίδου-Πόθου.

Στο πρόσωπό του ο Καζαντζάκης συγκεντρώνει τις ιδιότητες του ποιητή, του πεζογράφου, του θεατρικού και ταξιδιωτικού συγγραφέα. Μα πάνω απ' όλα ο Καζαντζάκης είναι στοχαστής. Στοχαστής της ανθρώπινης μοίρας και του μεταφυσικού αδιεξόδου. Χρησιμοποιεί τις λέξεις, τη λογοτεχνία ως μέ-

σο, όχι για να πετύχει αυτό που λέμε αισθητικό αποτέλεσμα, αισθητική απόλαυση, μα για να ανιχνεύσει την Άβυσσο, να κάνει ορατή την πνοή του Αόρατου. Συγκλονιστική είναι η μαρτυρία του σε ένα γράμμα που έστειλε στον Απόστολο Σαχίνη από το Λονδίνο το Μάρτιο του 1955, όταν ο τελευταίος του ζήτησε πληροφορίες για τη ζωή του. Μεταξύ άλλων γράφει: «...Κανένα εξωτερικό πάθος –κρασί, γυναίκα, κενοδοξία, φιλοδοξία– δε με αναστάτωσε ποτέ, ένα μονάχα: η επαφή, που τότε γίνονταν πάλεμα και τότε συμφιλίωση και κάποτε ταύτιση με την αόρατη Παρουσία. Δόστε της ό,τι όνομα θέτε: Θεό, Ύλη, Ενέργεια, Πνέμα, Μυστήριο, Τίποτα. Όλο μου το έργο τίποτα άλλο δεν είναι παρά το πάλεμα αυτό, η συμφιλίωση κ' η ταύτιση με την αόρατη Παρουσία, που πάντα μάχουμουν να την κάμω ορατή...

»Από αυτά καταλαβαίνετε πως καμιά σχέση δεν έχω με τους λεγόμενους λογοτέχνες, με τη λεγόμενη λογοτεχνία, μεταχειρίζομαι τα ίδια μέσα βέβαια κ' εγώ, τις λέξεις, μα εντελώς για άλλο σκοπό κ' η ωραιότητα είναι κι αυτή για μένα μέσο κι όχι σκοπός γιατί ξέρω πως πολύ πιο σίγουρα μαβλίζεται ο Αόρατος από την ομορφιά, παρά από την ασκήμια».²

Όλοι σχεδόν οι ήρωες του Καζαντζάκη είναι τραγικοί άνθρωποι, όπως κι ο ίδιος, «πλασματικές ενσαρκώσεις της κοσμοθεωρητικής σκέψης του», που αγωνίζονται δυνατά κι απελπισμένα για να πετύχουν το απόλυτο ή αδύνατο γνωρίζοντας ότι στο τέλος θα συντριβούν κάτω από την αναγκαιότητα που ρυθμίζει τη ζωή τους.

Ο Καζαντζάκης βιώνει την υπαρξιακή οδύνη στην απελπισμένη προσπάθειά του να κατανοήσει το μυστήριο της ζωής και του θανάτου. Βιώνει την αγωνία και τη λαχτάρα να «συλλάβει την αόρατη ασάλευτη παρουσία» Κι αυτός ο πόνος, κι αυτή η αγωνία συμπυκνώνεται στο παρακάτω παράθεμα: «Ένα μονάχα λαχταρίζω: Να συλλάβω τι κρύβεται πίσω από τα φαινόμενα, τι είναι το μυστήριο που με γεννάει και με σκοτώνει, κι αν πίσω από την ορατή ακατάπαυτη ροή του κόσμου κρύβεται μια αόρατη ασάλευτη παρουσία. Αν ο νους δεν μπορεί, δεν είναι έργο του να επιχειρήσει πέρα από τα σύνορα την ηρωικήν απελπισμένην έξοδο, να 'ταν να μπορούσε η καρδιά μου.»³ Κι είναι αλήθεια πως ο Καζαντζάκης προσπαθεί νοητικά-ορθολογικά να συλλάβει την ουσία του κόσμου. Όχι διαισθητικά, ενορατικά, κι ας γνωρίζει τις περιορισμένες δυνατότητες του νου. Κι ας επισημαίνει ο ίδιος πως «ο νους του ανθρώπου φαινόμενα μονάχα μπορεί να συλλάβει, ποτέ την ουσία. Κι όχι όλα τα φαινόμενα, παρά μονάχα τα φαινόμενα της ύλης».⁴

Είναι γνωστό πως, εκτός από τη μεταφυσική πλευρά στο έργο του Καζαντζάκη, υπάρχει και η ρεαλιστική. Ακόμα κι αυτή περνάει μέσα από τη μεταφυσική διάσταση των αναζητήσεών του, αρδεύεται από το μεταφυσικό ζητούμενο και ως όραμα επιστρέφει στο κοινωνικο-πολιτικό «γίγνεσθαι» για να πάρει τις διαστάσεις μιας νέας κοινωνικής πραγματικότητας. Το κοινωνικο-πολιτικό όραμα του Καζαντζάκη σαφέστατα έχει στοιχεία μεταφυσικής λογικής, αφού ο νέος άνθρωπος θα πρέπει να ελευθερωθεί από το φόβο

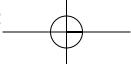
του θανάτου κι ελεύθερος πια να αγωνίζεται στην κοινωνία, όχι υποτασσόμενος, αλλά αποδεχόμενος την κυκλική αναγκαιότητα της ζωής.

Κι αν ο Καζαντζάκης είναι ο πρώτος που χρησιμοποιεί την πεζογραφία ως μέσο για να «στερεώσει την έκσταση» και ν' ανιχνεύσει το θαύμα, η Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου είναι εκείνη που κατάφερε με το σύνολο έργου της όχι μόνο να χαράξει νέους δρόμους στην αναζήτηση της υπερβατικής αλήθειας, αλλά να φτάσει στην αλήθεια του προσώπου μέσα από την αιμάσσοσα εμπειρία της υπαρξιακής οδύνης.

Σε όλα της τα έργα η υπαρξιακή οδύνη διαχέεται ως βασικό-δομικό στοιχείο του μεταφυσικού ρεαλισμού και ως αναγκαία προϋπόθεση προσέγγισης της υπερβατικής αλήθειας. Από τον κανόνα αυτό δεν εξαιρούνται τα ιστορικά της έργα. Ούτε αυτό τούτο το κορυφαίο βιβλίο της, Έπος της ιστορικής μας συλλογικής συνείδησης, το «Πήραν την Πόλη, πήραν την...»

Αλλά τι είναι αυτό που κάνει τη Λαμπαδαρίδου-Πόθου να «βλέπει» όλες τις ιστορίες των διηγημάτων και μυθιστορημάτων της και σε ένα άλλο επίπεδο-παράλληλο, αυτό του μυστηρίου της ζωής και των αθέατων διαστάσεων της; Γιατί πασχίζει να φωτίσει τον άορατο κόσμο μέσα από τον βιωμένο πόνο, τη βιωμένη μοναξιά, την κραυγή και την αγρυπνία των ηρώων της; Μα γιατί εκφράζει τη βιοθεωρία της. Γιατί διακονεί την υπαρξιακή φιλοσοφία της εποχής μας, όχι με τη δυτική αλλά με την ελληνική εκδοχή, σύμφωνα με την οποία τον κόσμο τον υπερβατικό δεν μπορείς να τον κατακτήσεις εμπειρικά ή λογικά, αλλά διαισθητικά. Κι αυτή τη δυνατότητα την παρέχουν οι μεγάλοι Μύστες-Οραματιστές της απαρχής της ελληνικής φιλοσοφίας, οι Ίωνες φιλόσοφοι, αλλά κι ο Πλάτωνας με τον Εμπεδοκλή. Χαρακτηριστική η εξομολόγησή της. «Αισθάνομαι πως γεννήθηκα κατευθείαν από τα χωρία του Πλάτωνα και του Εμπεδοκλή. Γι' αυτό και κουβαλώ απάνω μου όλη τη μύηση ενός κόσμου βουλιαγμένου μέσα στο παρελθόν μου. Ναι, αισθάνομαι μνημένη αιώνες πριν στα Μυστήρια του κόσμου. Γι' αυτό και βιώνω την ύπαρξή μου, αποκαλύπτοντάς την».⁵ Η Λαμπαδαρίδου-Πόθου δεν είναι απλώς μια συγγραφέας διηγημάτων και μυθιστορημάτων, δεν είναι απλώς μια ποιήτρια, δοκιμιογράφος και θεατρική συγγραφέας. Είναι πάνω απ' όλα ένας σκεπτόμενος άνθρωπος του καιρού μας, που με την ποιητική της ευαισθησία και τη διαίσθηση ανοίγει δρόμους στην αναζήτηση της υπερβατικής αλήθειας. Πλάθει με το λόγο της μια καινούρια αντίληψη για το πραγματικό κι ονειρεύεται ένα νέο κόσμο όπου ο άνθρωπος αποκτά καινούρια σχέση με τα πράγματα, καινούρια σχέση με την εγκοσμιότητά του. Η υπαρξιακή της θεώρηση διαμορφώνεται από την ηρακλείτεια διαλεκτική σχέση ποίησης και φιλοσοφίας, από τις αρχαιοελληνικές σκέψεις και τις πλατωνικές της αντιλήψεις.

Αν και ο συγγραφικός της λόγος επιμαρτυρεί την τεράστια παιδεία της, την περιδιάβασή της στο χώρο της ελληνικής και ευρωπαϊκής γραμματείας, εντούτοις δυο ήταν οι πνευματικές προσωπικότητες που συγκλόνισαν τη

ζωή της και σημάδεψαν ανεξίτηλα το έργο της: ο Σάμουελ Μπέκετ και ο Οδυσσεάς Ελύτης. Και οι δύο «έσκαψαν» βαθιά την υπαρξιακή της αγωνία, «έσκαψαν» βαθιά την αγωνία για το μεταφυσικό κενό ή την υπέρβαση.

Στα θεατρικά έργα του Μπέκετ ανακάλυψε την αίσθηση του τραγικού ανθρώπου, του ανθρώπου που «εγκαταλείφθηκε πάνω στη γη με μια ελλιπή νόηση, με μια “ανάπηρη” όραση, αφού δεν μπορεί να δει την αλήθεια του πεπρωμένου του».⁶ Μέσα στις σελίδες των θεατρικών του έργων ψηλάφισε την ανθρώπινη μοναξιά, την αγωνία για το ανθρώπινο πεπρωμένο. Περιπλανήθηκε στα σκοτεινά μονοπάτια του υπαρξιακού αδιεξόδου και γεύτηκε την άρνηση και το μηδενισμό της δυτικής διανόησης.

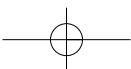
Ο Ελύτης ήταν αυτός που την πήρε απ’ τα σκοτάδια του μηδενισμού και του αγνωστικισμού της Δύσης και την έφερε στο φως της υπερβατικής αλήθειας, στην ελπίδα του Αιώνιου, για να βρει τη φωνή του Εφέσιου οραματιστή: «Εάν μη έλπηται, ανέλπιστον ουκ εξευρήσει». Την μύησε στις μυστικές οράσεις των πραγμάτων και την οδήγησε στην άλλη πραγματικότητα εκεί όπου η συνείδηση ανοιχτή χωράει στο θαύμα.

Η ποίηση του Ελύτη στάθηκε για τη Λαμπαδαρίδου-Πόθου ταξίδι μαγευτικό, κατάδυση στην πυκνή και σκοτεινή ύλη του κόσμου, όπου ο ποιητής φωτίζοντας και αποκρυπτογραφώντας τα μυστικά του Άγνωστου κάνει την ύλη διάφανη και φωτεινή.

Ο λόγος του Μπέκετ απ’ την άλλη υπήρξε ταξίδι τρομαχτικό, κατάδυση στη σκοτεινή ρίζα της ύπαρξης, πόνος και «περιπλάνηση στην ανυπέμβατη άβυσσο του ανθρώπου».

Σ’ όλα της τα έργα –όπως προείπαμε– υπάρχει το μεταφυσικό στοιχείο. Υπάρχει η αναζήτηση των μυστικών πραγμάτων, η αναζήτηση της αλήθειας, της βιωμένης γνώσης. Τρία όμως έργα της συμπυκνώνουν σταδιακά την υπαρξιακή της φιλοσοφία, ανιχνεύουν τους δρόμους της ψυχής και της αλήθειας με οδηγούς το βιωμένο πόνο, τη μνήμη και το χρόνο, τα μυθιστορήματά: *Με τη Λάμπα Θεέλλης*, *Η Έκτη Σφραγίδα* και *Ο Άγγελος της Στάχτης*.

Ο Άγγελος της Στάχτης είναι –κατά τη γνώμη μου– από τα πιο σημαντικά έργα του μεταφυσικού ρεαλισμού στη Νεοελληνική Λογοτεχνία. Το έργο της πνευματικής της ωριμότητας. Σ’ αυτό βλέπει κανείς τις επιρροές και τις επιδράσεις που δέχτηκε στα χρόνια της συγγραφικής της πορείας. Πρόκειται για ένα πολύ δύσκολο –από πλευράς σύνθεσης– έργο πεντακοσίων και πλέον σελίδων στο οποίο η Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου κατορθώνει το ακατόρθωτο. Να μεταφέρει τον κάτω στον επάνω κόσμο με μια ποιητική δύναμη πρωτόγνωρη και συνάμα συγκλονιστική, αφού το υπερφυσικό στοιχείο συμπλέκεται με το φυσικό και το φυσικό εισχωρεί στον Άδη και δημιουργεί μια ενότητα ή καλύτερα μια πραγματικότητα ενιαία. Ένα εγχείρημα δύσκολο γιατί –όπως λέει και η ίδια– «το υπερφυσικό στοιχείο για να το δώσεις στην τέχνη, πρέπει πρώτα να το βιώσεις με τις αισθήσεις, με το παράλογο της ψυχής σου, αλλιώς είναι ψεύτικο». Και η Μαρία Λαμπαδαρίδου-

Πόθου βίωσε το υπερφυσικό στοιχείο από την πρώτη σελίδα ίσαμε την τελευταία. Βίωσε έντονα το αυτογνωστικό ταξίδι του Κωνσταντίνου στο χρόνο και μας έδωσε ένα μυθιστόρημα βαθιά υπαρξιακό, τολμηρό και αποκαλυπτικό του κάτω και του έσω κόσμου.

Η ιστορία του μυθιστορήματος είναι προέκταση της ιστορίας του δημοτικού τραγουδιού για το Νεκρό Αδερφό. Προέκταση του αρχαίου μύθου που ανιχνεύει αυτή τη φορά τους δρόμους του Άδη, τους δρόμους της ψυχής για να φτάσει στην αλήθεια της ύπαρξης. Κι αυτός ο νέος μύθος είναι δομημένος πάνω στα ορφικά κείμενα, στην ελληνική παράδοση και στα δημοτικά τραγούδια που σχετίζονται με το ταξίδι στον Άδη.

Κεντρικό πρόσωπο του μυθιστορήματος ο Φοίβος Δαλέζιος. Ένας ιδιοφυής και σπουδαίος μουσικός, που ζει στο Παρίσι, έρχεται για διακοπές σε μια μικρή πόλη της Ηπείρου, στις Αιδές. Το σπίτι που μένει παλιό, βρίσκεται κοντά στην Αχερουσία Λίμνη, στη Λίμνη των Νεκρών και στο αρχαίο νεκρομαντείο. Σ' ένα τοπίο μαγευτικό, μυστηριακό που τυλίγεται την αχλύ του μεταφυσικού κόσμου. Κι αυτό το μεταφυσικό στοιχείο έρχεται να επιτείνει με την παρουσία του ο Κωνσταντίνος –το άλλο πρόσωπο του έργου– ένας γοητευτικός επισκέπτης, που γνωρίζει τα πάντα για τον μουσικό, το έργο και τη ζωή του. Γνωρίζει τα πάντα για το Φοίβο, αλλά αγνοεί το δικό του παρελθόν. Η μνήμη του είναι γεμάτη «ρωγμές λήθης» για τον εαυτό του. Είναι ρωγμές λήθης για το παρελθόν του. Ο Κωνσταντίνος είναι ο χιλιόχρονος ήρωας του μύθου, είναι η περιπλανώμενη ψυχή του ανθρώπου στην εξορία της θλίψης και της άγνοιας. Ο Φοίβος απ' την άλλη συμβολίζει την ανθρώπινη θέληση για πραγματική ζωή, για μάθηση, για γνώση των μυστικών. Δυο πρόσωπα που εκπροσωπούν τη ζωή και το θάνατο. Την εδώ και την εκεί πραγματικότητα ή καλύτερα την καθολική πραγματικότητα της ανθρωπίνης ύπαρξης.

Ο Φοίβος λοιπόν θέλει να μάθει κι ο Κωνσταντίνος να θυμηθεί. Κι αυτή η αμφίδρομη προσπάθεια στηρίζεται στην «εταιρική» σχέση αυτογνωσίας του ζωντανού Φοίβου από τη μια και του πεθαμένου Κωνσταντίνου από την άλλη και διαμορφώνεται στα πλαίσια μιας συναλληλίας προσώπων ελληνικής κοπής κι ατέρμονης πνευματικής παράδοσης του Γένους, «όπου όλοι μαζί, πεθαμένοι και ζωντανοί, είμαστε αλληλέγγυοι και συνυπεύθυνοι»⁷, όπως λέει ο Γιώργος Σεφέρης.

Κι αυτή η παράλογη κι ακατανόητη, για τους Δυτικούς, σχέση του ζωντανού Φοίβου και του πεθαμένου Κωνσταντίνου, είναι για την ελληνική παράδοση οικεία κι αυτονόητη, αφού «όλοι μαζί, πεθαμένοι και ζωντανοί» συνθέτουν την όντως Κοινωνία του Τρόπου μας.

Ο Κωνσταντίνος, αν και πεθαμένος, είναι κομμάτι της μιας και μοναδικής κοινότητας και της κοινωνικής μας πραγματικότητας. Συνομιλεί με τους ζωντανούς στον επάνω κόσμο. Επηρεάζει κι επηρεάζεται. Κλαίει κι οδύρεται. Βιώνει ανάστροφα την υπαρξιακή του οδύνη, όχι ως δυτικό φάντασμα, αλλά

ως «ένσαρκο» φωτεινό πρόσωπο, ευάλωτο στο άγγιγμα. Κατεβαίνει στον κάτω κόσμο για να ανεβάσει το παρελθόν του στη συνείδηση και να οδηγήσει την ψυχή του στο μεγάλο πόνο της γνώσης. Κι όλα αυτά μέσα σε «μια αξεχώριστη και ενιαία... Πολιτεία»⁸ όπου οι νεκροί αλλάζουν «απλώς και προσωρινά θέση, μέσα στον ένα και πάγκοινο κύκλο»⁹ του Τρόπου μας. Κι αυτή η μοναδική ενωτική αντίληψη ζωής και θανάτου ξεκινάει από τις απαρχές του πνευματικού μας βίου, περνάει στο ηρακλείτειο απόφθεγμα «Αθάνατοι θνητοί, θνητοί Αθάνατοι, ζώντας τον εκείνων θάνατον, τον δε εκείνων βίον τεθνεώτες»¹⁰ και φτάνει στις μέρες μας μέσα από τα Εγκώμια της Μεγάλης Παρασκευής: «Και εν τάφω έδυσ, και των κόλπων (...) των πατρών ουδαμώς απεφοίτησας...» και στο «Ανηρέθης, αλλ' ου διηρέθης». Αποδείξεις όχι θετικιστικής αλλά βιωματικής, διαισθητικής εμπειρίας, ζώσας εμπειρίας χιλιάδων χρόνων που ανιχνεύει τον «επέκεινα της ουσίας» κόσμο και επιμαρτυρεί τη διττή μας φύση.

Και η Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου με τον Άγγελο της Στάχτης συνεχίζει αυτή την ενωτική αντίληψη ζωής και θανάτου, πραγματικού και μεταφυσικού κόσμου. «Υπάρχουμε –λέει– σε παράλληλα επίπεδα, σε παράλληλες πραγματικότητες, αναδυόμενες μια μέσα από την άλλη, θραύσματα από μνήμες και όνειρα, από λάμπεις του βιωμένου μας χρόνου». Και είναι αλήθεια πως ποτέ οι μνήμες και τα όνειρα δεν υπήρξαν τόσο ζωντανά, τόσο πραγματικά, τόσο ψηλαφίσιμα, όσο σ' αυτό το έργο. Ο εξωφυσικός κόσμος, ο κόσμος της μνήμης και του ονείρου γίνεται η ανάσα μας, η εικόνα ενός άλλου κόσμου πραγματικού. Κι αυτόν τον «άλλο κόσμο» του μεταφυσικού ονείρου πασχίζει η συγγραφέας να αποσυμβολίσει. Να βρει τα κομμάτια της ζωής που βυθίστηκαν μέσα στο χρόνο και να τα φέρει στο φως με όχημα τη μνήμη. Γι' αυτό το λόγο βάζει τον Κωνσταντίνο να καταδυθεί μέσω της μνήμης στους παρωχημένους κύκλους της ζωής του, να μάθει γιατί έφτασε ως εδώ, σε «τούτη τη μοναξιά της αγρυπνίας, στην εξορία της ψυχής». Και αφού μάθει και αναβιώσει τη θλίψη της ζωής του, εξαγνισμένος πια θα αναδυθεί στην επιφάνεια της υπαρξιακής του αλήθειας, στο φως της μυημένης του ζωής.

Το εν λόγω μυθιστόρημα κινείται σε τέσσερα επίπεδα:

- Στο επίπεδο της πραγματικής ζωής στο χωριό, στον πέριξ της Αχερουσίας Λίμνης και των Αδύτων τόπο, με το Φοίβο και τους ανθρώπους της καθημερινότητας.
- Στο επίπεδο στο οποίο κινείται η ευρωπαϊκή κοινωνία του Παρισιού με τους φίλους και τις φίλες του Φοίβου και το internet, τεχνολογικό επίτευγμα της εποχής.
- Στο επίπεδο της άλλης πραγματικότητας –της υπερφυσικής– η οποία συμπλέκεται με την πρώτη και δημιουργεί μια ενιαία πραγματικότητα, όπου τα όρια του πραγματικού και μεταφυσικού κόσμου είναι δυσδιάκριτα. Σ' αυτή την πραγματικότητα κινείται ο Κωνσταντίνος.
- Και τέλος στο επίπεδο των προφητειών. Τα προφητικά κείμενα του έρ-

γου μπαίνουν εμβόλιμα στο σώμα του μυθιστορήματος και χρησιμοδοτούν τα μελλούμενα.

Και είναι γεγονός αναμφισβήτητο πως ο μύθος, αυτός ο σκοτεινός μύθος της αρχαίας Νέκυιας, λειτουργεί συνεκτικά και κυριαρχικά στο μυθιστόρημα. Εξουσιάζει τη ζωή των ηρώων και τη δική μας μέσα από τα σύμβολα. Έτσι πέρα από τους βασικούς ήρωες του μυθιστορήματος, το Φοίβο και τον Κωνσταντίνο που λειτουργούν συμβολικά, ως θέληση για γνώση ο πρώτος και ως επιθυμία αυτοσυνειδησίας ο δεύτερος, ως ψυχή δηλαδή περιπλανώμενη που κάνει αγώνα για να φτάσει στην καθαρότητα και στο φως, αφού κατεβεί για δεύτερη φορά στο Άδη και αναδυθεί ολόλαμπρος, υπάρχουν άλλα δυο σύμβολα υψίστης σημασίας και μεγίστης λειτουργικής αξίας: Η Αρετή του μύθου και της παράδοσης που συμβολίζει τον απόλυτο έρωτα της ψυχής, τη θείκη της διάσταση και το Δέντρο που πέτρωσε και πάνω του γράφεται η ιστορία του κόσμου. Είναι η μνήμη που πέτρωσε και χαραχτηκε πάνω της η ιστορία των ανθρώπων, η ιστορία των ψυχών.

Μια τέτοια ιστορία καταγράφει στον Άγγελο της Στάχτης η Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου. Την ιστορία της αρχέγονης ψυχής που, αφού «εξέπεσε» από τον παράδεισο, περιπλανιέται ανάμεσα στο χρόνο και την αιωνιότητα, ανάμεσα στην υπαρξιακή οδύνη και τη νοσταλγία της «χαμένης πατρίδας». Καταγράφει η συγγραφέας την εξαγνιστική-αυτογνωστική πορεία της ψυχής στο μακρύ ταξίδι για τον Άδη. Κι όλα αυτά όχι ως διδαχή και παραδοχή αλλά ως μαρτυρία του κατ' αλήθειαν ζην μέσω της υπαρξιακής οδύνης και της μύησης, που σημαίνει ελευθερία κι ευτυχία του προσώπου (Εύδαιμον το ελεύθερον)¹¹. Μια ελευθερία όμως για να είναι αληθινή πρέπει να έχει οντολογική, υπαρξιακή διάσταση, διότι η ελευθερία του προσώπου μας είναι ευτυχία της υπαρξής μας μόνο στα πλαίσια του οντολογικού Είναι.

Συνεπώς μιλάμε για άλλη οπτική των πραγμάτων και της ζωής, άλλη οπτική της ανθρώπινης μοίρας, διότι το ατομικό πρωτίστως είναι καθολικό-παγκόσμιο και η υπαρξιακή οδύνη αιμάτινος μίτος που συνδέει τον άνθρωπο με τη μοίρα του.

Η γνωριμία με το έργο της Μαρίας Λαμπαδαρίδου-Πόθου είναι μαγεία, κατάδυση στο Άγνωστο, στους βιωμένους, αλλά ανέκφραστους δρόμους της υπαρξής μας. Είναι τραγούδι στο σκοτάδι της σιωπής και μια κραυγή αιμάσσουσα που κάνει κύκλους στην ηχώ της ερημιάς τους.

Η Λαμπαδαρίδου-Πόθου αν και πατάει γερά στο υπερβατικό της όνειρο, αν και χωράει ολόκληρη στα φωτισμένα μονοπάτια της υπαρξής της, εντούτοις η ματιά της κρατάει ακόμα την εικόνα της Αβύσσου, κρατάει ακόμα την παγωμένη αίσθηση του αδύνατου. Γι' αυτό –κατά τη γνώμη μου– είναι τραγική Ελληνίδα του κύκλιου τρόπου μας, της αέναης πνευματογέννας παράδοσης. Κι αυτή μου η πεποίθηση ενισχύεται ακράδαντα κι από τον εξομολογητικό της λόγο: «Αισθάνομαι πως σου μιλώ μέσα από ένα κύκλο. Και ένας κύκλος δεν έχει ποτέ αρχή και τέλος, μέση. Είναι σαν τη ζωή μας. Και

η ζωή μας είναι κύκλος. Κι ας μοιάζει να έχει αρχή και τέλος και μέση. Στην ουσία, είναι ένας κύκλος, που η αρχή ταυτίζεται με το τέλος...»¹² Καθαρὰ ηρακλείτεια, θουκυδίδεια και συνάμα βιωματικο-θεωρητική αντίληψη που συνάδει με την αργόσυρτη παράδοση του Γένους μας, όπου ο κύκλος και το συναμφότερον αδιαφορούν στο μονοκαθορισμό και την απλοποίηση του φαινομένου της ζωής.

Τι σημαίνει όμως το έργο της Μαρίας Λαμπαδαρίδου-Πόθου για την ελληνική λογοτεχνική πραγματικότητα; Σημαίνει τη λογοτεχνία που πάει ενάντια στο πνεύμα της ομογενοποιητικής και ομοιομορφωτικής παγκοσμιοποίησης, που θέλει τις κοινωνίες, κοινωνίες ατόμων και όχι προσώπων. Σημαίνει τη λογοτεχνία που πρεσβεύει την «άλλη» παγκοσμιοποίηση με την έννοια της «ανάβασης στο πρόσωπο», στη θέωση και στην προσέγγιση της υπερβατικής αλήθειας. Τέλος, σημαίνει το λόγο της μακρόσυρτης πνευματικής μας παράδοσης που ανιχνεύει τη μνήμη της αρχέγονης ψυχής δηλαδή τον ίδιο τον άνθρωπο στην πηγή της υπαρξιακής του οδύνης και α-λήθειας, καθώς ο «πολιτισμός του καπιταλισμού και της κατανάλωσης»¹³ αλλοτριώνει το πρόσωπό του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κώστας Ζουράρις (1997), *Αθλια Αθλα Θέμεθλα*, Αθήνα, εκδ. Αρμός, σελ. 185.
2. Απόστολος Σαχίνης (1978), *Πεζογράφοι του Καιρού μας*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της ΕΣΤΙΑΣ, σελ. 3, 4.
3. Νίκος Καζαντζάκης (1971), *Ασκητική*, Αθήνα, εκδ. Ελένης Καζαντζάκη, σελ. 15.
4. Νίκος Καζαντζάκης (1971), *Ασκητική*, Αθήνα, εκδ. Ελένης Καζαντζάκη, σελ. 13.
5. Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου (1991), *Απάντηση σ' ένα γράμμα και μία τύψη*, Αθήνα, εκδ. Ελληνική Λέσχη Βιβλίου, σελ. 32.
6. Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου (1991), *Απάντηση σ' ένα γράμμα και μία τύψη*, Αθήνα, εκδ. Ελληνική Λέσχη Βιβλίου, σελ. 104.
7. Γιώργος Σεφέρης (1981), «Ένας Έλληνας – ο Μακρυγιάννης», *Δοκιμές* τόμ. Α', σελ. 262, Αθήνα, εκδ. «Ίκαρος».
8. Κώστας Ζουράρις (1997), *Αθλια Αθλα Θέμεθλα*, Αθήνα, εκδ. Αρμός, σελ. 128.
9. Ό.π.
10. Ηρακλείτου απόσπασμα Β62 (Ιππόλυτου Έλεγχος, ΙΧ10) (1995) Αθήνα, εκδ. Κάκτος.
11. Θουκυδίδης, *Επιτάφιος του Περικλή*, Βιβλίο Β', κεφ. 43, εκδ. «Ι. Ζαχαρόπουλος», σελ. 318.
12. Μαρία Λαμπαδαρίδου-Πόθου (1991), *Απάντηση σ' ένα γράμμα και μία τύψη*, Αθήνα, εκδ. Ελληνική Λέσχη Βιβλίου, σελ. 46.
13. Χρήστος Γιανναράς (1989), *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, σελ. 20.